

TŐZSÉR ÁRPÁD

Halogatások

NAPLÓJEGYZETEK 1995-BŐL

Vonatban, valahol Párkányhoz közel. 1995. január 14.

„Megyek Párizsba, ahol még egyszer sem haldokoltam” – írta Rejtő Jenő 1929 decemberében, huszonnégy évesen, Bécsből Párizsba tartva. Megyek Budapestre, ahol még... stb. – írhatnám én most, 1995-ben, ötvenkilenc és fél évesen, Pozsonyból a Szent Imre kórházba tartva, de csak az első fele lenne igaz a mondatomnak, mert én Budapesten már annyit haldokoltam, mint sehol máshol. Ugyanis életem legkritikusabb éveiben, 1969-ben és később, mikor anyám halála után olyan egyedül maradtam, mint az ujjom, s többször ideg-szanatóriumban kötöttem ki, gyakran utaztam nagybátonyi nővéremhez, s Pesten mindig át kellett szállnom, s a szutykos, kétes alakokkal teli Keletiben várakozva sokszor éreztem szorongást, sőt halálfélelmet. Most meg egyenesen „haldokolni” utazom Pestre, pontosabban gyógyulni persze, kórházba. Évek óta gyötör valamiféle förtelmes diszpepszia (emésztési zavarok), de halogatom a kórházat, most végre a végére akarok járni a dolognak. Fékez a mozdony: Párkány. Tegnap délután azt mondta a rádió, hogy Pesten esik a hó, de itt minden száraz, hó nincs. Pedig milyen stílusosan mondhatnám tovább Rejtővel: „...óriási hópokrócok terülnek el mindenfelé, és a szemben lévő dombon végtelen tarlók futnak az égre, szürkén és barnásan, mintha velem együtt megöregedett volna a föld is...”.

Budapest, január 16. Szent Imre kórház, földszint, 104-es szoba.

Hát csakugyan megdögleni jöttem ide! Reggel beöntést kaptam, rektoszkópiára akarnak küldeni. A beöntés után borzasztó bélgörccsel futottam vécére, s a székletem tele volt vérrel. Úgy térdeltem a vécékagyló előtt s vizsgálgattam az ürülékemet, mint *anno* a szintén emésztési zavarokkal küszködő öreg Voltaire, csak ő állítólag az ujjára is vett a székletekből és szagolgatta, talán kóstolgatta is. Mindenesetre élete vége felé a rossz nyelvek azt terjesztették róla: olyan szenilis, hogy a saját piszkát eszi. Mi vár még rám, ha sokáig élek?!

Bp., január 17.

A rektoszkóp-vizsgálatot végző orvos vérző hemorroidákat diagnosztizált. Nem volt kedvem kihasználni a szójáték lehetőségét, hogy nekem még a fenekemben is költészet (hemoida = költői levél) van. Évek óta tudok az aranyeremről, műteni kellene, de hát halogatom azt is. A diszpepsziám meg egyenesen a halogatás (a meghalogatás?) műfaja. Ezzel nem lehet mást csinálni, csak „halogatni”, mondta az orvos. Nincs mit műteni, csak szigorú diétával és emésztést serkentő tablettákkal megakadályozni a felfúvódást, a görcsöket. „Nyilvánvaló, hogy amint járásunk tudvalevően csak állandóan megakadályozott elérés, testünk élete is csak állandóan megakadályozott meghalás, halogatott halál” –

mondja Schopenhauer. Mit tehetek? Botladozom és halogatok. Meghalogatok és halogatom – a végső elesést.

Pozsony, március 12.

Vagyok, ahol voltam. Nem használt a kórházi kezelés. Továbbra is fáj a gyomrom, hasam, csavargatja a belső vihar a beleimet. Hogyan megyek én így Erdélybe? A Soros-alapítvány oklevelét olvasom. Ady Endre díjat kaptam, úgymond, az „életművemért”, s a díjjal járó értékelés szövegezői talán titokban elolvasták a fentebbi bejegyzéseimet: ők is a „szenvédésemet” emlegetik, így: „... megszenvedett önismerettel és hitellel jeleníti meg költészetében a középkelet-európai történelmi téridőben szerzett általános emberi tapasztalatait.” Szenvedetek s meghalogatok hát szorgalmasan továbbra is, de közben azért végzem a munkámat: február 15–16-án Prágában voltam, Rákos Péter születésnapját ünnepeltük, március 7-én Pesten (a Soros-díjat átvenni, s a Széphalomnál készülő verskötetem korrektúráját is meg kellett csinálnom), a héten (március 17-én) pedig Királyhelmece, s onnan Erdélybe (Kolozsvár, Marosvásárhely, Csíkszereda) készülünk: Szigeti Laci, Grendel Lajos, Hizsnyai Zoli és én. Prágában és Pesten is Szigeti volt a fuvarosunk, s Erdélybe is ő visz bennünket. Prágából alig láttunk valamit, egész idő alatt esett az eső, hazafelé Sz. Laci Dénes György megzenésített gyermekverseit kántálta, megállás nélkül. A pesti utunk kellemesebb volt. Hazafelé megálltunk Kisoroszában, Mészöly Miklóséknál. Este volt már, mint valami angol krimiben: nagy, sötét, sejtelmes kertben botladoztunk, csepergett az eső. De a Mészölyvel való beszélgetésünk mindenért kárpótolt. Miklós azt fejtegette, hogy a Balkánt karanténba kellene zárni, hogy az ott lakó népek oldják meg egymás között a problémáikat, mert azokat senki más helyettük megoldani nem tudja/nem tudhatja. Szigeti ezt az eszmét fejlesztette tovább, mikor a Magasiskola kapcsán „kegyetlen racionalizmusról” kezdett meditálni, én meg a Miatyánkot említve, amelyben a „mindennapi kenyerrünk” után közvetlen a „bűnről” esik szó, azzal toldottam meg a gondolatsort, hogy élni (a mindennapi kenyeret megszerezni) csak bűn, ha úgy tetszik kegyetlenség árán lehet, hogy a kettő összetartozik, a bűnt, a kegyetlenséget csak az Újszövetség hazudta el a kenyér mellől. S hogy az Ószövetség ilyen vonatkozásban is a legmodernebb könyvünk, mert nincs még egy könyv, amelyikben annyi a kegyetlenség, mint abban. – Hazafelé még egy említésre méltó dolog történt: valahol Szőny táján (Komáromnál léptük át a határt) Fazekas Jóska (a Kalligram szerkesztője, különítményünk harmadik tagja) megjegyezte: ezt a Balkán-ügyet Mészöly már a Jelentés öt egérrőlben megírta, a könyv szokatlan formájú ládafiókja az egerekkel s a karanténba zárt Balkán ugyanaz. S én ezt az aperçut (Mészöly kedvenc szava!) is megtoldottam, mondván: Kisoroszi zordon Herakleitoszának minden könyve arról szól, hogy hogyan finomul az erkölcsi haladvány cáfolhatatlan matematikává. – Hja, Szigeti még elmondta, hogy Mészöly új regényében, a Családáradásban az egyik főhős sok-sok nemzedéken át él, mikor meghal, legalább kétszáz éves. Mészöly ezt is a bibliából tanulta, mondtam én, az Ábrahámok ott is két-háromszáz évekig élnek, mert az egyetlen életen belül az ellentmondásokat könnyebb feloldani, mint a nemzedékek kavargásában (mondta annak idején Pascal).

Marosvásárhely, március 19.

Először 1967-ben jártam itt. Akkor is az Irodalmi Szemlét képviseltem, de csaknem harminc évvel fiatalabban. Emlékszem, megcsodáltak, hogy milyen ifjan szerkesztem a te-

kintélyes lapot. Akkoriban aki fiatal volt, az gyanús volt. Most azon csodálkoznak az erdélyi barátaink, hogy a Kalligram és az Irodalmi Szemle szerkesztői együtt utazgatnak. A Látó és a Korunk ezt feltehetően nem tudná utánunk csinálni. Az RMDSz székházában vagyok elszállásolva, ülök elterpeszkedve, egy szál gatyában Markó Béla elnöki székében, íróasztalánál, s körmölöm a naplómát. Az idő gyönyörű, délben indulunk Csíkszeredára (vagy inkább -ba?, ezt csak Szilágyi N. Sándor, a kitűnő erdélyi nyelvész tudná megmondani, az utóbbi időben ő cikkezget ilyesmiről). Tegnap reggel fél hatkor indultunk el Királyhelmecről (az előző nap ott volt irodalmi estünk), Nagyváradnál léptük át a határt (kb. du. fél háromkor), a vámosok vissza akartak bennünket fordítani, mert nem volt meghívónk, de Szigeti felmutatott nekik egy angol nyelvű Soros-levelet, erre tisztelegtek, s folytathattuk az utunkat. Ide is eljutott hát a kapitalizmus! Este fél hétkor voltunk a tethelyen, a közönség fegyelmezetten várt bennünket, Láng Zsolt tartotta őket szóval. Találkoztunk még Gálfalvi Gyurival és Kovács András Ferencsel.

Pozsony, április 15.

Húsvét, nagyszombat. Hideg van, a Tátrában állítólag két és fél méteres a hó. Jégkorszak fenyeget bennünket, kívül-belül. Az Irodalmi Szemle valószínűleg meg fog szűnni: ebben az évben még egy fillér támogatást sem kaptunk. Ivan Hudec, a kulturális miniszter minden támogatást beszüntetett, át kell állnunk az alapítványrendszerre. Beadtuk a kérvényünket a Pro Slovakia alapítványhoz, de míg abból pénz lesz (ha egyáltalán lesz!), addig a lapot szüneteltetni kell. S ha valami egyszer már szünetelt, azt újra indítani nem olyan egyszerű. A kultúrában a Szlovák Nemzeti Párt akarata érvényesül, az meg nyíltan le akarja építeni a szlovákiai magyar kulturális intézményeket. Kezdték az iskolákkal, most a lapkiadás van soron. A Hétnak (a Csemadok lapjának) a főszerkesztője, Lacza Tihamér a mai Új Szóban már bejelentette, hogy anyagiak hiányában kénytelenek szüneteltetni a lapot. Mi lesz velünk? Legelőször is a három helyiségünk közül kettőt fel kell adnunk, mert ha nem fogunk megjelenni, feleslegesen fizetnénk ennyi szobát. Szabó Laci és én szerződésre dolgoztunk, velünk nem lesz probléma, de mi lesz Poláknéval és Pokstaller Líviával, akik állományban vannak. Őket egy időre el kell bocsátani. S mi lesz a pécsi utunkkal (a Jelenkor hívott meg bennünket), minden elő van készítve, azt már nem lehet lefűjni, viszont ki fizeti majd az utunkat? Mi magunk? S végül mi lesz a májusi számunkkal? Már az is készen várja a nyomdát, s ez most egy különösen jó szám lett volna (Balassa Péterrel, Parti Nagy Lajossal, Baka Istvánnal, Fáy Miklóssal, Thomka Beátával, Alexa Károllyal, s az én erdélyi naplómmal). Mit csináljunk a kész korrektúrával?

Április 17.

Halnak, hullnak mellőlem az emberek, zajlik a történelem, én meg képtelen vagyok írógéphez ülni, hogy beszámoljak az eseményekről. A reggelek a legkriminálisabbak, ébredés után mindig öngyilkos hangulatban vagyok. – Szóval meghalt Tóth Géza is, a sánta gútai gyerek, akiről azért írhatom, hogy „gyerek”, mert egykor, Komáromban, osztálytársam volt. Később a husáki konszolidáció prominens személyisége lett. Talán ez is vitte el, aránylag fiatalon, hatvanévesen: '89 óta ő is úgy érezhette magát, mint én reggelente: nem a saját életében, hanem idegen medrekben (a szocializmus zavaros medreiben) ébredt. Nekem sem az induló napokra vannak szabva az érzéseim. De hát velem ez már a rendszerváltás előtt is így volt, nekem a társadalmi élet minden fajtája idegen meder. S most,

a zajlásnak indult társadalom medrében, a zajosabb „nem tulajdonképpeni létben” (Heidegger) fokozottan érzem az idegenséget. – Apropó, idegen meder! Brodskij idézi (Kalligram, 1995/5) Ahmatovát: „Akár egy folyót, az embertelen kor eltérített. És a vízem idegen mederbe folyt”. „Az emberek a sztálini időkben úgy haltak meg – teszi hozzá Ahmatovához Brodskij –, hogy nem a saját életüket élték. S ez sem múlt el nyom nélkül. Megváltoztak az ösztönök. Oroszország antropológiailag ma egy teljesen új állatkert.” S ez igaz, de a kérdés továbbra is kérdés marad: mikor éli az ember a saját életét? „Antropológiailag” nem változtat-e meg bennünket vajon a társadalmi lét minden fajtája? Én is leírtam vagy harminc évvel ezelőtt: „Elmém mindenből kivisít, / Minden, mi van, meghamisít”, de én minden külső létet idegen medernek éreztem és érzek. Persze én sem vagyok következetes individualista. Ha az volnék, akkor a közösségnek, a társadalomnak, a civilizációnak a vívmányairól, javairól is lemondanék, s visszaköltöznék az őserdő fáira. De ehhez éppen nekem van a legkevésbé kedvem. (S feltehetően Brodskijnak sincs.) A költő itt is a lehetetlent kísérti: így vagy úgy minden verse Rousseau-hitvallás, de a „társadalmi szerződésből” nem kér. – Húsvét hétfője van. Süt a nap, hét ágra, de azért a tavasz még odább van. Fúj a szél, meleg nincs. Pénteken jönnek a tévések, a Szemléről akarnak műsort készíteni. Mit mondhatnék nekik? Azt, amit a halálba induló gladiátorok a császárnak: *Morituri te salutant*. Kedden meg Pécsre indulunk, remélem, nem a halálba: ISz-est lesz a Művelődésházban. Pécs, Weöresék óta új Széphalom a magyar irodalomban. Márai írja az Egy polgár vallomásaiban: „Milyen primitív volt mindez..., ez a bátortalan, zavarában sokszor hetyke és gögös, kezdetleges és fennhéjázó pesti élet! Hiányzott hozzá az a két-háromszáz év társalgási előiskola, amit Párizsban a szatócs is ajándékba kap és örököl. Hiányzott hozzá az a személytelenség, amely nélkül nincs szalon- és társas élet.” Hát Pécsen, a Jelenkorban ez a személytelen, szalon-nyelv van alakulóban; azzal a darabos, sültrealista nyelvvel, beszédmóddal szemben, amelyen csak gyakorlati, pragmatikus, nemzetpolitikai, vízgazdálkodási és tojásbegyűjtési problémákat lehet közölni. Az a nyelv van itt készülőben, amely a csevegés mélystruktúrájába kódolja az egzisztencia metafizikus (mennyei és pokoli) árnyalatait is.

Április 28.

A Márai Sándor Alapítvány Sándor utcai ülésén jegyezgetek. A kommunista idők unalmas gyűlésein is jegyezgettem, csak sohasem a hallottakat, hanem naplót írtam, rajzolgattam. Semmi sem változott. Most is unatkozom, most is naplót írok, fejeket rajzolgatok. S azon muszáj elmerengnem, hogy a létező szocializmusban alig ismertük az alapítvány szót. Az állam magánkezdeményezést látott benne, tehát károsnak, nem kívánatosnak ítélte. Most szaporodnak az alapítványok, de csak a legkritikább esetben magánszemélyek az alapítványozók, legtöbbször ezen vadonatúj, kapitalista intézmények mögött is az állam áll. Csőbőrből vödörbe? Nálunk (a szlovákiai magyar társadalomban) talán a Márai Alapítvány az első, amely mögött magánszemélyek sejtethők. De dönteni itt sem magánszemélyek fognak, hanem a nagyhatalmú ún. kuratórium, tehát megint egyfajta intézmény. Lassan befejezem Vásárhelyi Miklós karikatúráját. (Itt ül előttem, a harmadik sorban.) Kit látok még itt? Mészöly Miklóst, Szigeti Lacit, Hunčík Pétert. Egyik arca sem olyan karikatúra-genikus, mint Vásárhelyi M. kockafeje.

Április 29.

Szombat van, délután három. A Vastag Margóban (ez egy irodalmi műsor a rádióban, Németh Gábor szerkeszti, változó színvonalon) Parti Nagy Lajost faggatják. (Érdekes, menyire melléfogtam a véleményemmel PNL-t illetően! Sokáig afféle szimpla szójátégyártónak tartottam, alig különbözök a mi Bettes Pistánktól, aztán most egyszerre kiderül, hogy Kosztolányi óta talán nem volt a magyar nyelvnek ilyen mestere.) Szóval PNL-t faggatják, hogy hogyan ír, mikor szokta megszállni az ihlet. S ő hosszú percekig képes erről a közhelytémáról okosan, szellemesen beszélni. Valami olyasmit fejteget hogy nála a „luciditás” – így mondta! – nagyon ritka madár, öt perc ihletért órákig kell ülnie, kínlódnia, gyötrődnie, ceruzát rágnia, billentyűket bámulnia. Ugyanis nem lehet tudni, hogy mikor érkezik el az öt perc. Meg hogy nála az ihlet valamiképpen a zenéhez kapcsolódik, csak akkor ír, ha a szövegben a zene hullámvázát érzi. – Hát nálam hetek, hónapok óta se öt perc, se hullámváz. A legjobb esetben is csak naplót vagyok képes írni. Persze azt sem sokkal könnyebb. Ahhoz is kell ihlet. Nálam azonban az ihlet kicsit más, mint PNL-nál. Én úgy érzem, az írás mindig ihlet, mert emlék, mert költés. (Az egy perccel korábbi történetes újragondolása is emlék, azaz újraköltése valaminek, a történet és írás szimultaneitása elképzelhetetlen.) A költés pedig = önkritika, ahogy Ibsen írja: „költeni: ítélned kell keményen önmagad”. S tovább: a görög „kritika” eredetileg „válogatást” jelent, végső soron tehát az írás mindig az ihlet, a válogatás iskolája. Hogyan idézzem meg például a közelmúltamból Pécsét, mit idézzek föl abból a két napból (25–26, kedd és szerda), amit ott töltöttünk? A pécsieket nemigen érdekelte az Irodalmi Szemle (ISz-bemutatónk volt), a beszélgetés a pódiumon inkább csak Varga Lajos Márton (a Szemle pesti szerkesztője) és köztem folyt, a lap kilátásai, tervei, jelene volt a téma. Elmondtuk, hogy a Szemlének azaz, hogy Pozsonyban, tehát félig külföldön szerkesztődik, van egyfajta helyzeti energiája: egyszerre van kint és bent. A szerkesztői élük, ismerik a magyar irodalmat, de nem kötődnek olyan szorosan a helyi (pesti, pécsi, debreceni, magyarországi) viszonyokhoz, hogy azok megköthetnék, lehúzhatnák őket és lapjukat. S a Szemléből akkor lesz igazán irodalmi tényező, ha ezt a potenciális újító energiáját maximálisan kihasználja majd. – A személyes találkozások, ismerkedések (Bertók Lászlóval, Csuha Istvánnal, Medve A. Zoltánnal – a Jelenkor embereivel) érdekesebbek, izgalmasabbak voltak. Meggyőztek, hogy Weöres Sándor, Takáts Gyula, Mészöly Miklós „pannon derűje” tovább él a városban, a város irodalmában. Azt hiszem, Pécs kiszögelési pontjai számomra a soproni cingár Petőfire emlékeztető Janus Pannonius-szobor, a főtéri dzsámi és Bertók Laci mackós alakja, nyájas arca lesznek. Varga Lajos Márton (ő volt a sofőrünk, s ő szervezte meg tkp. az egész utunkat is, a kirándulásunkon résztvett még Pokstaller Livia és Mészáros András, a Szemle munkatársai), szóval VLM egyre meg akart győzni, hogy települjek át Magyarországra. Ha áttelepülnék, Pécsét szeretnék élni. – Hazafelé egész úton vert bennünket az eső, balesetek lassították a forgalmat, déli 12, 30-kor voltunk Pesten. Elszaladtam még a Soros Alapítványba (az Ady-díjjal járó pénzért) s az Írók Boltjába, és *finita la comedia*, isten veled, Sopianae.

Keszthely, május 7.

IX. Berzsenyi Helikon Napok, ezúttal mint a magyar irodalmi folyóiratok főszerkesztői üldögélünk a Helikonon, mintegy harmincan. Ami annyit jelent, hogy minimum harminc

magyar nyelvű folyóirat létezik. Maximum persze száz. Valóban folyóirat-irodalom vagyunk. De leszünk-e továbbra is? Nemcsak az Irodalmi Szemlének, más lapoknak sincs pénzük. S ezért harangozták össze Keszthelyre a főszerkesztőket. Vadas F., a Dunatáj főszerkesztője beszél. Én azt hittem, hogy ez a lap már nem is létezik. Fodor Bandi az előbb esszé-folyóiratnak nevezte. A Dunatájt. Nofene! – Rosszul aludtam. Hajnal háromkor felébresztett a fájó gyomrom és – Hizsnyai Zoli. (Tegnap este érkeztünk.) Hizsnyai, mint Tompa Mihály Murányi hegyén, szétvetett lábakkal feküdt egy vetetlen ágy tetején, és – hortyogott. Hajnal háromkor. Akárcsak Petőfi „Miska pajtásnak”, én sem fogom megbocsátani soha Zoli pajtásnak a hortyogását, mert utána már az istennek sem tudtam viszszaaludni. De legalább megírtam a hozzászólásomat. Az előbb már fel is olvastam. A lényegét ide másolom: „Nem vagyok meggyőződve róla, hogy a pénztelenségünkön pontosan ez a fórum fog segíteni. Adja isten, hogy tévedjek! De azért az én elképzelésem szerint arról is eszmét kellene itt cserélnünk, amiben mi, folyóirat-szerkesztők elsősorban illetékesek vagyunk, tudom, tudom, újabban már, sajnos, a pénzszerzés is a mi gondunk, de mégis szót kellene ejtenünk talán arról is, hogy hogyan szerkesszünk, s arról a valamiről is, amivel napjában dolgozunk, amiből és aminek lapot csinálunk: az irodalomról.” – A párizsi Nagy Pál megy el mellettem, kifelé tart, utána húzok. Kérdezem a folyosón, felszólal-e? Minek?, kérdez vissza, engem, illetve hát az avantgárdot itt utálják. Hát igen, ezt is el kellene mondani valakinek egy felszólalásban. Hogy avantgárd szempontú kritika ma nem létezik. De realista, népi és egyéb szempontú sem. Hogy Esterházy Péter Termelési kisregényét nem lehet értelmezni az avantgárd szempontjainak a figyelembevétele nélkül, hogy Nádas Péter tulajdonképpen realista, s Mészölynek és Darvasi Lászlónak is van „népi” jelentésrétege, azaz a konkrét művek a stílust tekintve mindig komplexek, de a kritika fél-, negyed- vagy tizedszárnyú, mert rendszerint csak egy stílusiskolára esküszik, s egyetlen szempontból értékeli. Nem oda Buda, mondja Nagy Pali. Aki avantgárd, az avantgárd, az nem lehet népi, se posztmodern. Nem értünk egyet. Ő kimegy az udvarra, a park szebb, mint az irodalom, mondja, én meg visszamegyek az előadóterembe. Éppen alakul az Irodalmi Folyóiratok Társasága, egy öttagú ügyintéző bizottságot megbíznak, támogatásügyben intézzenek levelet Göncz Árpád köztársasági elnökhöz.

Budapest, május 8.

A Nyugati aluljárójában elmélkedem, a pozsonyi gyors fél óra múlva indul. A polgár a hagyomány, az anyagi javak és a (szabad) idő felhalmozásának az eredője. Magyarországon ma sem hagyomány, sem felhalmozott anyagi javak, sem szabadidő! E helyett pizok van és rohanás, és alpári szabadosság. Az aluljáró fala telistele vulgáris falfirkával, a tömeg fut, tapossa egymást. S ha megáll, abban sincs köszönet. Én az újságok között válogatok, két fiú meg egy lány néhány lépéssel odább ácsorog, beszélgetnek. Közben az egyik srác félig lehúzza a hasán a tréningnadrágját, másik kezével lenyúl a lába közé, s a világ legtermészetesebb módján, csak úgy, csevegés közben maszturbálni kezd. S nem csak úgy odanyúl, hanem hosszú percek át, módszeresen csinálja. A másik kettő észre sem veszi, az ő erkölcsüket ez nem zavarja. Íme, a polgári lét magyar módra! Ebből bajosan lesz szellemi és anyagi tőkefelhalmozás.

Pozsony, május 17.

Megint vihar van a gyomromban, lemegyek a klubba, kínomban már finn vodkával próbálkozom. Ideig-óráig mintha használna. Vihar van kint is, politikai vihar. Az Irodalmi Szemle szerkesztőségében írom ezeket a sorokat, a Lőrinc-kapu u. 2-ben, a Szlovák Írószövetség üvegpalotájának harmadik emeletén. Ha kinyitom az ablakot, ide hallani a Felkelés téren tüntető hej-szlovák tömegek morajlását. Megint a „nyelvtörvényért” tüntetnek, erős magyar-ellenes éllel. – Furcsa életforma a miénk, szlovákiai magyaroké: többségi tudattal vagyunk kisebbségi létűek. Többségi tudatunk a magyar történelemből és irodalomból vétetik, kisebbségi létünk napi tapasztalat. S a helyzet persze tulajdonképpen még ennél is bonyolultabb. A magyarság hagyományos, történelmi többségtudatának kialakulásához *anno* nagyban hozzájárult Hungária kisebbségi nyelveinek a nem-ismerete: a magyar nemzetben és népben csak úgy alakulhatott ki a többség érzése, hogy évszázadokig úgy élt a nyelvébe zárva, mint valami várban, hogy nem tudta, mit gondolnak róla a szomszédnépek, s hogy milyen sokan vannak az országban azok, akik a magyarságról radikálisan mást gondolnak (egymás között mást beszélnek), mint amit ő maga magáról gondol. Akár azt is mondhatnánk: a magyarság ép elméjét a nyelvének légmentes elzártsága, s benne a nép boldog, paradicsomi tudatlansága és ártatlansága őrizte meg, mert azt a „mitológiai gyűlöletet” (Mináč), amellyel a környező népek (főleg a csehek, szlovákok, románok, szerbek) tekintettek évszázadokon keresztül a magyarokra, másként nem lehetett volna ép ésszel-lélekkel elviselni. 1918 után aztán az ún. utódállamokba szakadt kényszer-Juditok (vö. A kékszakállú herceg vára) megtanulták a korábbi kisebbségek nyelvét, s hirtelen felpattantak előttük az idegen varak korábban zárt hatodik és hetedik vasajtói, s ráláttak a „könnyek tavára” s a „meggyilkolt régi asszonyokra” (ne firtassuk most, mennyire valóságos vagy képzelt e tő és a régi asszonyok!). Szóval nekünk, új kisebbségeknek már napjában meg kell küzdenünk a többségi tudat és kisebbségi lét skizofréniájával is, s pluszban, nyelvtudásunk révén még a szomszédnyelvekben, -irodalmakban, a közös, de eddig virtuális történelmünkben felhalmozódott „mitológiai gyűlölet” is a mi nyakunkba szakadt. S szakad, csóstól most is, napjában, s a privát nyakamba is. Csak elég lemennem az írók klubjába egy kupica vodkára vagy ebédelni, s ha véletlenül Štefan M., a Slovensky spisovateľ kiadó szerkesztője vagy Vlastimil K., a Literárny život (ez a nemzetiek hetilapja) főszerkesztője mellé kerülök (egyébként mindkettő jó költő), akkor vége a napomnak, mert addig nem nyugszanak, míg epés megjegyzéseikkel ki nem provokálnak. Még jó, hogy másfajta, toleránsabb szlovák kollégák is léteznek, akik vagy leintik a kötekedőket vagy viccel veszik élet az agressziójuknak. Például Marián Kováčik, a Romboid (a liberálisok folyóirata!) joviális, Svejtk külsejű főszerkesztője, ha meglát, már messziről kiabál: „Juro, daj mi žemle!”, ami annyit jelent, hogy „Juro (gyakori, becézett szlovák személynév), adj zsemlét!”, de a mondat a szlovák fül számára az „Irodalmi Szemlé”-t idézi (Jurodajmi Zsemle), illetve fordítva: az „Irodalmi Szemle” kimondva úgy hangzik, mintha valaki a szegény Juro utolsó zsemléjét is elkönnyörogné. Fullánk persze ebben a szójátékban is van, oda céloz, hogy a magyarok, úgymond, egyre csak kérnek, követelnek, csak pénzért, támogatásokért járnak a szlovák hivatalokba. De a derű mézével megkenve a csípés sem fáj annyira. – Apropos, pénz! Összehasonlításképpen: az Irodalmi Szemle 400 ezer koronát kapott a Pro Slovakiától (a kulturális minisztériumtól), a Slovenské pohľady (a szlovák nemzetiek folyóirata) 1 millió 500 ezret. Nesze neked, Jurodajmi Zsemle! De a magyar

(magyarországi) hivatalok sem kevésbé mostohák hozzánk. Felhívtam az előbb az Illyés Alapítványt, valami Szabó úr rám förmedt, hogy próbáljunk beleférni a 400 ezerbe. Le-csaptam a kagylót. Csörög a telefon, Makrai, a Madách Kiadó pénztárosa hív, hogy a magyarországi szerzőink csak itt, Pozsonyban, koronában vehetik föl a honoráriumukat. Tapír úr, mondom neki, maga azért van, hogy elintézzé, ami még nincs elintézve, s nem azért, hogy állandóan nemet mondjon. S megint lecsattantam a kagylót. Ma nem ajánlanám Honszerető K.-nak (Vlastimil = honszerető, honnak kedves) és Stefan M.-nek, hogy belémkössenek. Megyek haza. Megint csörög a telefon, az ajtóból lépek vissza. VLM telefonál, hogy Pesten nagyon jó a visszhangja az ötös számunknak. Végre egy jó hír ezen az utálatos, borús, viharos napon.

Május 19.

Hideg van. Tavaly ilyenkor már kánikula volt, most 5–10 fok körül mozog a hőmérséklet. Az eső minden nap esik, dúsan sarjad a fű, zsendül a természet az ablakom alatt. A mi városnegyedünk a „város pereme”, de nem a József Attila-i értelemben. Itt nincsenek gyárak, az ablakom alatt már a végtelen csallóközi síkság, a zöldellő búzamezők kezdődnek. De az ég tele van szuperszonikus repülővel. A repülőtér is itt van, nem messze, csaknem az is az ablakom alatt. Valami repülő bement, díszszemle zajlik a zöld kozmoszban. Két külön-anyagú világ egymás közvetlen közelségében, s egymásról tudomást nem véve. Zúg, morog, morajlik az ég – ízelítő a harmadik világháborúból. Ha ezek az újkori sárkánygyíkok csak kicsit is közelebb jönnének hozzám, a bögésüktől beszakadna az ablakom, a bombáikat már ki sem kellene oldaniuk. – Egyébként a tudósok kimutatták, hogy a világ zajmentes területe évente tizenhatszorosan csökken. Azaz hamarosan nem lesz egyetlen talpalatnyi hely sem a világon, ahol abszolút lenne a csönd. Schopenhauer szerint a butaság egyenes arányban van a zaj elviselésének fokával. Minél több zajt vagyunk képesek elviselni, annál butábbak vagyunk. Künn tulajdonképpen a butaságunk entrópiája robajlik.

Május 20.

A rádióban az irodalmi szerkesztők műsora megy. Pernecky Géza könyvet írt a századvég művészetéről. A szerző beszél. Valami olyasmit magyaráz, hogy a mai művészek, festők, írók nem tudják kitölteni művészettel, alkotással azt a mérhetetlenül megnőtt teret, amelyet a francia forradalom, a polgári szabadság és az avantgárd művészetek szabadsága kialakított. S ezt tapasztalva – olyan „savanyú a szóló” formán – visszahúzódnak a helyi érdeklődésű szabadságokba, a kis történetekbe, a posztmodern eklektikába. De ezzel nemcsak a modern művészet ér véget, állítja Pernecky, hanem általában annak az alkotó-teremtő folyamatnak is vége van, amely a gótikával és a reneszánszsal elkezdődött. A mai (értsd: a 20. századvégi) művészet már csak ismétlés, újrakérődzése valaminek, másolat, manír, modor. – Perneckynek valószínűleg igaza van, én mégis másként közelíteném meg a dolgot. Talán úgy, hogy a korlátlan szabadság esztétikailag nem produktív, mert nem formaképző. „Az egység (értsd: a forma) annál erőteljesebb, mennél gazdagabb és többre tű a sokféleség, melyen úrrá kell lennie” – mondja Hartmann. A századvég lemond a világ beláthatatlan gazdagságának, sokrétű bonyolultságának a formába állításáról, és saját, belátható tereire húzódik vissza: nem a világra, hanem önmagára reflektál. S különféle jól hangzó, tekintélyt parancsoló, de végeredményben csak hellenizáló és szimplán agnosztikus elméletekkel természetesen meg is ideologizálja mindezt. (De nagy a gyanúm, hogy

a „hellenizálódás”, a tét nélküli szabadság és alkotás ma is, akárcsak a Nagy Sándort követő időkben, a radikális változások előhírnöke.) A 20. század vége művészetének a betegségét formátlanságnak hívják. Ami persze kapcsolatba hozható akár a parttalan szabadsággal, s így Perneczky eszméivel is. – Meghalt Páskándi Géza, hallom szintén a rádióban. Megérdemelné tőlem is egy nekrológot. A hatvanas és hetvenes években kétszer is járt Pozsonyban. Mind a kétszer én voltam a cicerone-ja. Úgy '75 táján jegyzetet írt rólam a Kortársba, „Tózsér” címmel. Azt fejtegette benne, hogy én valamiféle jelenség vagyok a szlovákiai magyar irodalomban. Hát, azt nem tudom, hogy én mennyire vagyok vagy voltam jelenség, de hogy ő az volt, az biztos. Ha írnék róla, azt a kezdő korszakát írnám meg, amikor, Tandorival csaknem egyidőben, ő is egy sajátos rag- és képzőköltészetet, grammatikai poézist művelt. – Állítólag neki is az volt a baja, ami Antall Józsefnek: nyirokrák. De a tartásában, komor göggyében is volt valami az Antall Józsefes nagyúrból. Mikor utolszor volt itt, kényúrként ült a Carlton kávéház foteljében, két ökle az asztalon, s úgy mondta: nőt akarok! Szóltam a „Grófnak” (jellegzetes figurája volt a hatvanas–hetvenes évek pozsonyi kávéházainak, korzóinak), kerítsen valami szoknyát. Ő meg aztán egy másodéves jogászlányt terelt be a Carltonba. Másnap kérdeztem a lányt, mi a véleménye a költőről. Az irodalmi műveltségű jogászlány csak annyit mondott: Bölény! Azóta már sem a Gróf, sem a lány, sem a „szatmári bölény” nem él. Halnak a barátaim, csapkod mellém a mennykő erősen. – S még mindig a Bán Magda szerkesztette kitűnő irodalmi műsort kommentálva: Marno János rockoperát írt Az ember tragédiájából. Éppen Marno! Azt magyarázza, hogy az érthetetlen versei után érthető szöveget akart írni. Erre befizetek!

Május 21.

Parti Nagy Lajos A hullámozó Balatonját olvasom. PNL témái többnyire újsághírek: a cikkszedő az ágyában, a negyedik emeleten cigarettázik. Gondatlansága folytán kigyúl alatta az ágy, a férfi, mintha egész életében ezt csinálta volna, kidobja égő paplanát az ablakon; a kukázó asszony azért áll be a bolt előtti sorba, hogy a sorszoszédjától rumra valót kunyerálhasson; a falvédőfestő nő legszívesebben posztereket másolna, de a férje primitív rajzokat rajzoltat vele, hogy „kékfestőként” népszerűsíthesse, árulhassa. Köz-helyek, ha úgy tetszik: realista témák újra írva, „dekonstruálva”. PNL úgy tesz, mint Shakespeare a reneszánsz ponyváival: a stílus, a nyelv radikális megújításával, nagy költői erővel új világokat teremt belőlük. De PNL-nak valamiképpen az omnipotenciája is Shakespeare-re emlékeztet: akárhol szúrja meg magát, az egzisztencia és társadalom univerzuma buggyan ki belőle. Sokszor persze éppen ez az omniptencia-tudat viszi tévútra. Elhiszi magáról, hogy mindenre képes, s nem ügvel eléggé a reális és irreális keverésének az arányára. A Waldtrockenhammeri átiratokban egy hangszer beszél, kéri a professzort, hogy *transzvesztitálja át – vélelmesen* (PNL kifejezései!) – spinétre. Nincs az az omniptencia, nincs az a Mindenható, amelynek a nézőpontjából ez az abszurdum értelmezhető! Illetve hát a kínálkozó jelentés (mindenki más akar lenni, mint ami!) túlságosan banális, azon túl pedig csak üres nagyotakarás van a „beszélyben”. (PNL szóhasználatában a „beszély” nem elbeszélést vagy novellát, hanem tárcát, glosszát, karcolatot, jegyzetet jelent.)

Május 25.

Borzasztó feszültség van bennem. Miféle dinamó tölti vajon az idegeimet? A gyomrom és a fogam fájdalma? (Hajnal óta a fogam is hasogat.) A felhőkben csattogó villamosság? (Az

éjszaka cseresznye nagyságú jegek verték az ablakomat.) Megyek fogorvoshoz. Az autóbusszban, mellettem egy sokdioptriás öregúr a Slovenská republikát olvassa, szinte az orrával, közben hümmög, fel-felhorkan. A Slov. rep. a hej-szlovákok napilapja, magyarok, csehek, zsidók ellen uszító nacionalista újság. Mečiar kormánya a kisebbségeknek megítélt 58 millió koronából a Slovenská republikát és Slovenský juh-ot is támogatja (ez utóbbi még a Slov. Rep.-nál is bornírtabban nemzeti), mondván, hogy ezek az újságok tulajdonképpen a délszlovákiában élő „szlovák kisebbség” (sic!) lapjai. Az Irodalmi Szemle meg férjen bele négyszáz ezerbe! Zúg a fejemben az újabb dinamó! Boszniában, túszoikként, kiskatonákat kötöznek a fegyverraktárokhoz, olvasom az öregúr újságában. Egy cseh apa elmondja, hogyan látta meg az esti tévé-híradóban a fiát egy ágyú kerekéhez kötözve. Sivalkodnak a transzformátoraim! Útközben beugrok az ISz-be. Sehol senki, a szerkesztőim természetesen még az igazak álmát alusszák, holnap meg zárni kell a lapot, zárhatom egyedül. Vissza az autóbusszba. Rákerül a korona a fogamra, de az továbbra is bőszen hasogat. Minket Mečiarék pontosan úgy kötöznek, túszoikként, évszázados feszültségek ágyúihoz, fegyverraktárokhoz, mint a szerbek a cseh és az unprofóros kiskatonákat. Horn meg kb. azt mondja, amit Mészöly a Balkánról: karanténba velünk!, oldjuk meg a problémáinkat magunk! Hol rontottuk el a dolgainkat? A karantén borzalmához pluszban (de ez a plusz nekünk, írónak, kultúracsinálóknak: egzisztencia) még hozzájárul, hogy ebben a barbár színjátékban a kultúráról is hangsúlyosan szó van. A „genocidálók” nemcsak népeket, hanem kultúrákat is ki akarnak irtani. A hatalom a „nagy” francia forradalom óta rendre a kultúrával legitimálja magát, s ezt a legitimációt, a kultúrával összeházasított politikai hatalmat nevezték el az ideológusok nemzetnek. Ezért veszélyes a másik nép kultúrája: a másik kultúra – másik nép, másik nemzet hatalma. El kell pusztítani.

Június 11.

Tsúszó Sándor képzelte személy: a „szlovákiai magyar költő”. Hízsnyai Zoliék leleménye. Nincs és van. Már a rádióban is van: a mai Gondolatjelben Németh Gábor beszélt róla. Elégge ötlettelenül. Én nem csak iróniát és öniróniát érzek a figurában: a lehetőségét is érzem valaminek. S azért jó (a figura), mert nem tudom biztosan, hogy mi az a valami, amit jelent. Ahogy a „szlovákiai magyar költőről” sem tudhatunk sokat. A magyar költő az Pozsonyban is „csak” magyar költő. Nem igényli a további jelzőket. Sőt ha jól megnézzük, a „magyar” jelzőnek is csak akkor van értelme, ha a nyelvre, s arra a történelmi-kulturális anyagra vonatkozik, amely a versben tulajdonképpen szintén nyelvként, formaként funkcionál. De a „szlovákiai magyar költő” vidáman éli világát. Van, holott esztétikailag megfoghatatlan, meghatározhatatlan, megfogalmazhatatlan. Nem kellene, hogy legyen. Nyugtalanító tényező. Imaginárius szám, amely felborítja a helyes, ellenőrizhető rendszereket. Eddig persze még nem sok vizet zavart a magyar irodalomban. Az első és utolsó szlovenszkói/szlovákiai magyar költő Mécs László volt. S ő sem egészen a verseivel hatott, hanem a papi ornátusával. De hatott: 1944-es francia nyelvű kötetéhez Paul Valéry írt előszót, s a nagy francia költő azt írja Mécs költészetéről, hogy „megmagyarázhatatlan belső energiát sugároz”. Ez a mondat, s főleg az a tény, hogy ezt Paul Valéry írta le, számomra máig $\sqrt{-1}$. Imaginárius szám. Tsúszó Sándor-szerű talány.

Július 13.

Tegnap Perőcsényben voltunk. Mi, azaz az Irodalmi Szemle szerkesztősége: Poláké, P. Lívia és én. Perőcsény kis falu a Börzsönyben. Kerestem a nyírfákat, azt hittem, hogy a „börzsöny” a szláv „brezá”-ból való, ami nyírfát jelent. De csak „szőke bikkfákat” találtam, látam, mint Csokonai Kisasszondon. Itthon aztán utánanéztam a Börzsöny etimológiájának, s látom, hogy a szó a szláv „brezsan”-ra megy vissza, ami parton, dombon lakó embert jelent. A táj gyönyörű, de a „parton lakó emberek” kihalóban vannak Perőcsényben: a falu lakossága erősen fogyatkozik, sok az üres ház. A megüresedett portákat pesti értelmiségiek, főleg írók vásárolják föl. – Minket a Szemle pesti gazdája, Varga Lajos Márton hívott meg a faluba, aki szintén itt vett magának egy hétvégi házat, tulajdonképpen egy komplett paraszt portát. Afféle kihelyezett szerkesztőségi gyűlést tartottunk Lajoséknál. Jelen volt még Balassa Péter (aki a hétvégeken szintén perőcsényi lakos, VLM-től néhány házzal odább lakik; mint egy orosz földesúr vagy muzsik: szakállas, súlyos léptű; most Nádas Péter monográfiáján dolgozik), s ott volt még Csák Gyula (a felesége Szabó Pál unokája) és Alexa Károly (Alexa azt mondja, hogy a feleségével együtt két mázsa; össze is tört alattuk VLM lócája). Főleg az Irodalmi Szemle anyagi helyzetéről tárgyalgattunk, Balassa P. megígérte, hogy szól Vásárhelyi Miklósnak, a Soros-alapítvány kurátorának, Alexa K. pedig a Rákóczi-szövetséget mozgósítja. VLM háza egyébként kész paraszt múzeum. Számomra van benne valami torokszorító: úgy érzem, gyermekkorom paraszt házai végérvényesen esztétikumká, azaz múlttá merevednek.

Július 24.

Verstéma: 5–6 év körüli kisfiú játszik a gyalupad alatt, a gyaluforgácsban. Egy hajasbaba szájába nyomogatja a füttyülőjét: szoptatja. 18 éves bátyja, Pista, a másik gyalupadnál dolgozik. Egyedül vannak otthon. Hirtelen túl nagy a csend a műhelyben: hol van Pista? A gyermek eszelős rémülettel ugrik talpra, rohan be a faluba, torkaszakadtából ordít. Öreg ember áll az egyik kapuban, botra támaszkodva. A gyermek oda fut hozzá, s bömbölve kérdi tőle:

– Gábor bácsi, nem látta Pistát?

Ez az életem első mondata, amelyre pontosan emlékszem. Főleg a dallamára, a lejtésére, de szinte minden hangjára is, külön-külön. Egzisztenciális élmény, a létbeli magány tébolyult első megérzése, egyfajta ontológiai rettenet véste az emlékezetembe. Akkor még nem tudtam, nem tudhattam róla, de e korai kozmikus rémületben először jelent meg számomra a Gondviselés hiánya: az Isten a saját hiányában.

Mai, felnőtt, sőt öregedő fülemben az egykori mondat sokszor így cseng vissza:

– Gábor bácsi, nem látta Istent?

Ma már persze ritkán kérdezem, hogy hol van az Isten. Igaz, nem is nagyon van kitől. Hol van már az egykori Gábor bácsi!

S hol van az egykori kisgyerekek!

Két hónap múlva hatvanéves vagyok.

Botladozom és halogatok. Meghalogatok és halogatom – a végső elesést.